

C. M. BOWRA

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΥΡΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

Α' ΤΟΜΟΣ

ΑΛΚΜΑΝ, ΣΤΗΣΙΧΟΡΟΣ
ΑΛΚΑΙΟΣ, ΣΑΠΦΩ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

I. N. ΚΑΖΑΖΗΣ

ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ

ΑΘΗΝΑ 1980

ἽΟ Διονύ-
σιος, ὅταν ἀναλύει τὴν γλαφυρὰν σύνθεσιν (τὸν ὁμαλὸν τρόπο γρα-
φῆς), παραθέτει ὡς πρότυπό της τὸ ἀκόλουθο ποίημα τῆς Σαπ-
φῶς:

παικίλοθρον' ἀθανάτ' Ἀφροδίτα,
παῖ Δίος δολόπιλοκε, λίσσομαί σε,
μή μ' ἄσαιοι μηδ' ὀνίαιοι δάμνα,
4 πότνια, θῦμον·

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΥΡΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

- ἀλλὰ τυλὶδ' ἔλθ', αἱ ποτα κἀτέρωτα
τὰς ἑμας αὖδας αἰώισα πῆλοι
ἐκλυες, πάτρος δὲ δόμον λῆποισα
8 χρύσιον ἤλθες
- ἄρμ' ὑπασδεύξαισα· κάλοι δέ σ' ἄγον
ῶκεες στρουθοὶ περὶ γᾶς μελαίνας
πάντα δίνεντες πτέρ' ἀπ' ὠράνωϊθε-
12 ρος διὰ μέσσω·
- αἶψα δ' ἐξέκοντο· σὺ δ', ὦ μάκαιρα,
μειδιαίσαισ' ἀθανάτῳ προσώπῳ
ἦρε' ὅτι δηῖτε πέπονθα κῶττι
16 δηῖτε κάλημμι,
- κῶττι μοι μάλιστα θέλω γένεσθαι
μαινόλαι θύμῳ· τίνα δηῖτε πείθω
ἄψ' ἱσάγην ἐς σὺν φιλότατα; τίς σ', ὦ
20 Ψάπφ', ἀδικήει;
- καὶ γὰρ αἱ φεύγει, ταχέως διώξει,
αἱ δὲ δῶρα μὴ δέκετ', ἀλλὰ δώσει.
αἱ δὲ μὴ φίλει, ταχέως φιλήσει
24 κῶς κε θέλοισα.
- ἔλθε μοι καὶ νῦν, χαλέπαν δὲ λῦσον
ἐκ μερίμναν, ὅσσα δέ μοι τέλεσσαι
θῦμος ἰμέρρει, τέλεσον· σὺ δ' αὖτα
28 σύμμαχος ἔσσο.⁹⁸

[ἀθάνατῃ Ἀφροδίτῃ, πάνω στὸν πολυξόμπλιαστο θρόνο σου, θυγα-
τέρα τοῦ Δία, ὑφάντρα δόλων, σέ βικτεύω, μὴ δαμάξεις τὴν καρδιά
μου, δέσποινα, μὲ πόνους καὶ λύπες,

ἀλλὰ ἔλα κοντά μου, ἂν ἄλλοτε ἄκουσες ποτὲ τὴ φωνή μου ἀπὸ μα-
κριὰ καὶ μὲ εἰσάκουσες, κι ἀφήνοντας τὸ παλάτι τοῦ πατέρα σου
ἔτρεξες ἐδῶ,

ζεύοντας τὸ χρυσό σου ἄρμα. "Ὁμορφα, γοργὰ σπουργίτια σ' ἔφε-
ραν, τινάζοντας τὰ πυκνὰ φτερά τους, πάνω ἀπ' τὴ μαύρη γῆ, στὸν
οὐρανό, στὴ μέση τοῦ ἀέρα·

κι ἦρθαν γοργά. Κι ἐσύ, μακάρια θεά, μ' ἓνα χαμόγελο στὴν ἀθά-
νατῃ μορφῇ σου, ρώτησες τί μοῦ συνέβαινε πάλι, καὶ γιατί σὲ ξανα-
φώναξα,

ΣΑΠΦΩ

τί ἐπιτέλους ποθεῖ ἡ τρελή μου καρδιά: ἀποῖα πρέπει νά πείσω αὐ-
τή τῇ φορᾷ νά ῥθει(;) νά σ' ἀγαπήσει; Ποιᾷ σέ βασανίζει, Σαπφῶ;

Κι ἂν σ' ἀποφεύγει τώρα, σύντομα θὲ νά τρέχει ξοπίσω σου· ἂν ἄρ-
νιέται τὰ δῶρα, θὲ νά προσφέρει ἡ ἴδια· κι ἂν δὲν ἀγαπᾷ, σύντομα θὲ
ν' ἀγαπήσει, θέλει δὲν θέλει.

Ἔλα πάλι σιμά μου καὶ λευτέρωσέ με ἀπ' τὶς σκληρές μου ἔγνοιες·
τέλεψε αὐτὰ πού λαχταρᾷ ἡ καρδιά μου καὶ γίνε σύμμαχός μου.]

Δὲν εἶναι ποίημα πού προορίζεται γιὰ δημόσια ἀπαγγελία, ἀλλὰ
ποίημα γιὰ ἰδιωτικὴ χρῆση· δὲν εἶναι δηλαδὴ ὕμνος σ' ἓνα πανη-
γύρι, ἀλλὰ προσωπικὴ ἐκκλήση πού ἀπευθύνει ἡ Σαπφῶ στὴ θεά
τῆς. Ἀργότερα, φυσικά, ἡ Σαπφῶ θὰ τὸ δημοσίευσε καὶ αὐτό·
ὥστόσο ἡ διάθεση καὶ ἡ κατάσταση πού περιγράφει δὲν ἀφοροῦν
κανέναν ἄλλο ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἴδια καὶ τὴν Ἀφροδίτη. Τὸ ποίημα
ἔχει μορφή προσευχῆς καὶ τηρεῖ τοὺς συνηθισμένους κανόνες ἐπί-
κλησης τῶν θεῶν. Αὐτὸ μποροῦμε νά τὸ δοῦμε μὲ τὴ βοήθεια ἑνὸς
πρώιμου καὶ ἀπλοῦ παραδείγματος, τῆς προσευχῆς τοῦ Ἀχιλλέα
στὸν Δία, ὅταν ὁ Πάτροκλος μπαίνει στὴ μάχη:

*Ζεῦ ἄνα, Δωδωναίε, Πελασγικέ, τηλόθι ναίων,
Δωδώνης μεδέων δυσχειμέρον· ἄμφι δὲ Σελλοὶ
σοὶ ναίονσ' ὑποφῆται ἀνιπτόποδες χαμαιεῦναι.
ἡμὲν δὴ ποτ' ἐμὸν ἔπος ἔκλυνε εὐξαμένοιο,
τίμησας μὲν ἐμέ, μέγα δ' ἵψας λαὸν Ἀχαιῶν,
ἡδ' ἔτι καὶ νῦν μοι τόδ' ἐπικρήνηρον ἐέλδωρ.⁹⁹*

[Δία τῆς Δωδώνης, βασιλιά, πελασγικέ, πού μένεις μακριὰ καὶ κυ-
βερναῖς τὴν παγερὴ Δωδώνη· τριγύρω σου ζοῦν οἱ Σελλοί, οἱ δικοί
σου προφῆτες, πού κοιμοῦνται καταγῆς, ἀνιπτόποδοι· κι ἄλλοτε εἰσά-
κουσες τὴν προσευχή μου καὶ μὲ τίμησες, τιμωρώντας ἀνελέητα τοὺς
Ἀργεῖτες· ὅμοια καὶ τώρα αὐτὸ τὸ θέλημα μὴ μοῦ τὸ ἀρνηθεῖς.]

Ἡ εὐθεία καὶ ἄμεση διαδικασία αὐτοῦ τοῦ τύπου δὲν μᾶς ἐκ-
πλήσσει, ἐφόσον γινόταν στὸ πλαίσιο μιᾶς θρησκείας πού ὡς ἓνα
βαθμὸ δεχόταν νά ρυθμίζονται οἱ σχέσεις τῶν θεῶν μὲ τοὺς ἀν-
θρώπους ἀπὸ ἓνα στοιχεῖο «συμβολαίου».¹⁰⁰ Πρῶτα ἀκούγεται ἡ
«ἐπίκληση»: ὁ θεὸς προσφωνεῖται μὲ μιὰ συσσώρευση κατάλ-
ληλων ἐπιθέτων καὶ ἀναφορῶν στὶς λειτουργίες του καὶ στοὺς τό-

πους λατρείας του, καθὼς ταιριάζει στὴ μεγαλοσύνη του, ὥστε νὰ φανοῦν συνάμα καὶ τὰ ὅρια τῆς δικαιοδοσίας του. Αὐτὸ τὸ ἐπιβάλλουν λόγοι φιλοφρόνησης καὶ σεβασμοῦ, καὶ εἶναι ἀπολύτως ἀπαραίτητο στὴν ἐπίσημη ἐναρξὴ τοῦ ποιήματος. Ἀκολουθεῖ ἡ «δικαίωση»: ὁ προσευχόμενος ἀναφέρεται σὲ ὑπηρεσίες ποὺ ἔχει προσφέρει στὸ θεὸ ἢ ποὺ ὁ θεὸς ἔχει προσφέρει σ' αὐτόν, καὶ στὸ τιμῆμα αὐτὸ κατοχυρώνεται ἡ ἀξιοπιστία του καὶ τὸ δικαίωμά του νὰ λάβει καὶ πάλι βοήθεια. Τρίτη ἀκολουθεῖ ἡ «παράκληση»: ὁ θεὸς παρακαλεῖται νὰ ἐνεργήσῃ στὰ ὅρια τῆς δικαιοδοσίας του καὶ τῶν ἀρμοδιοτήτων του. Ἡ Σαπφὼ τηρεῖ τὴ διάταξιν αὐτὴ καὶ ἐφαρμόζει τὶς ἀρχές της· ὥστόσο σὲ κάθε φάση της προσθέτει δικές της παραλλαγές, δίνοντας προσωπικὸ τόνο.

Καταρχήν, στὴν ἐπὶ κλησὴ ἡ Σαπφὼ ἀποκαλεῖ τὴν Ἀφροδίτην *ποικιλόθρονον*, ὑποδηλώνοντας ἔτσι ὅτι φαντάζεται τὴ θεὰ νὰ κάθεται στὸ θρόνον της στὸν Ὀλυμπο — ὅπως ὁ Δίας καὶ ἡ Ἥρα ἀπεικονίζονται στὸ ἀγγεῖο τοῦ François.¹⁰¹ Τὸ ἐπίθετο ἀναμφίβολα ὑποδηλώνει ὅτι ἓνας τέτοιος θρόνος εἶναι ἔργο λεπτῆς τέχνης, καθὼς ἀρμόζει γιὰ τὸ θρόνον μιᾶς θεᾶς· ἡ δὴ σύλληψις θέλει τὴν Ἀφροδίτην θρονιασμένην ψηλὰ στὴν ἐπιβλητικὴ θέσιν τῆς θεῆς ἐξουσίας. Ὅτι εἶναι «ἀθάνατη» εἶναι σχεδὸν αὐτονόητο· καὶ ὅμως τὸ ἐπίθετο ἔχει ἐδῶ τὴ σημασίαν του: στὴν ἀθανασία της ἀκριβῶς ἔγκειται ἡ δύναμις τῆς Ἀφροδίτης, ἐφόσον χάρῃ σ' αὐτὴν ἡ θεὰ τοποθετεῖται πάνω ἀπὸ τοὺς μόχθους καὶ τὶς ἀβεβαιότητες τῶν θνητῶν. Μετά, ἀποκαλεῖται *δολόπλοκος*. Ἡ ἰδέα ἄρεσε καὶ στὸν Ψευδο-Θέογνῃ, ποὺ τὴν ἀναπτύσσει ὡς ἑξῆς:

*Κυπρογενὲς Κυθήρεια δολοπλόκε, σοί τι περισσὸν
Ζεὺς τόδε τιμήσας δῶρον ἔδωκεν ἔχειν·
δαμνᾷς δ' ἀνθρώπων πυκινὰς φρένας, οὐδέ τις ἔστιν
οὔτως ἰφθίμος καὶ σοφός ὥστε φυγεῖν.*¹⁰²

[Κυπρογέννητη, Κυθήρεια, ἐσύ ποὺ ὑφαίνεις δόλους, ὁ Δίας σοῦ ἔδωκε μὲ τὸ παραπάνω τοῦτο τὸ δῶρο, γιὰ νὰ σὲ τιμήσῃ· σὺ δαμάζεις τὸ λογικὸ τῶν ἀνθρώπων, καὶ δὲν βρίσκεται κανένας τόσο δυνατὸς καὶ σοφός, ὥστε νὰ σοῦ ξεφύγει.]

Ἄν ἡ Σαπφῶ πρόκειται νὰ πετύχει αὐτὸ ποὺ λαχταρᾷ, θὰ χρειαστεῖ τὴν τέχνη ὅσο καὶ τὴ δύναμη τῆς θεᾶς, πράγμα ποὺ δὲν φοβᾶται οὔτε καὶ διστάζει νὰ τὸ ὁμολογήσει. Τὰ ἐπίθετα αὐτὰ δὲν εἶναι λατρευτικά. Ἐκφράζουν αὐτὸ ποὺ βλέπει ἡ Σαπφῶ, γιατίις ἐλπίδες τῆς τίς ἔχει ἐναποθέσει ὅλες στὰ χέρια τῆς Ἀφροδίτης.

Ἡ «δικαίωση» καταλαμβάνει τὸ μεγαλύτερο τμῆμα τοῦ ποιήματος (στίχοι 2-5). Ἐδῶ ἡ Σαπφῶ κάνει ἐκκλήση ὅχι σὲ τυχόν ὑπηρεσίες ποὺ ἔχει προσφέρει αὐτὴ στὴ θεά, ἀλλὰ σὲ ὑπηρεσίες ποὺ τῆς ἔχει προσφέρει ἡ θεά,¹⁰³ ἐπικαλούμενη ἔτσι περισσότερο τὴ γενναιοδωρία τῆς παρὰ τὴν εὐγνωμοσύνη τῆς. Ὑποθέτει ὅτι ἡ Ἀφροδίτη, ἐφόσον τὴ βοήθησε στὸ παρελθόν, θὰ εἶναι πρόθυμη νὰ τὴ βοηθήσει καὶ πάλι, καὶ τῆς τὸ ζητᾷ σὰν νὰ ἦταν ὑποχρεωμένη ἡ θεά νὰ συμμορφωθεῖ. Ἔτσι, ἀπὸ τὴ μιὰ ἀφηγεῖται διεξοδικὰ πῶς στὸ παρελθόν ἡ Ἀφροδίτη ἤρθε κοντά τῆς, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ἐπαναλαμβάνει τὰ λόγια ποὺ ἄκουσε ἀπὸ αὐτὴν τότε. Τὸ πρῶτο, γιὰ νὰ θυμίσει στὴ θεά τὸ περιστατικόν· τὸ δεύτερο, γιὰ νὰ ὑπαινιχθεῖ ὅτι, ἂν τότε εἶχε λάβει ὑπόσχεση συνδρομῆς, ἡ ὑπόσχεση ἰσχύει ἀκόμη. Ἡ ὅλη προσέγγιση σχεδὸν θυμίζει συνομιλία φίλων. Ἡ Σαπφῶ αἰσθάνεται ὅτι τὴ συνδέει μιὰ εἰδικὴ σχέση μὲ τὴν Ἀφροδίτη καὶ ὅτι ἡ θεά τῆς δείχνει εἰδικὴ εὐνοία.

Ἡ παράκληση καταλαμβάνει μόνο μία στροφή· ὥστόσο κάθε λέξη μετρᾷ καὶ δείχνει τί ἐννοεῖ ἡ Σαπφῶ μὲ αὐτὸ τὸ αἶτημά τῆς. Ὡς θεὰ τοῦ ἔρωτα ἡ Ἀφροδίτη εὐθύνεται γιὰ τίς ὁδύνες καὶ τίς λύπες ποὺ τὸν συνοδεύουν, καὶ ποὺ ἡ Σαπφῶ τῆς ζητᾷ νὰ διώξει μακριὰ τῆς. Φυσικά, ὑπονοεῖ τὴν ἐπιθυμία τῆς νὰ βρεῖ ἐρωτικὴ ἀνταπόκριση, ἀλλὰ τοῦτο τὸ ὑποδηλώνει ἀόριστα καὶ μὲ κάποια σεμνότητα. Οἱ λέξεις ὅσες δέ μοι τέλεσσαι θῆμος ἰμέρρει, τέλεσον ὑποδηλώνουν ὅτι οἱ κρυφοὶ τῆς πόθοι εἶναι γνωστοὶ στὴ θεά, ὥστε δὲν εἶναι οὔτε ἀπαραίτητο οὔτε ἀναγκαῖο νὰ ἐκτεθοῦν ἀνοιχτά. Ἄν ἡ Ἀφροδίτη ἀνταποκριθεῖ στὴν ἀπαίτηση τῆς Σαπφῶς, θὰ τὴν ἀνακουφίσει ἀπὸ τίς «μέριμνες» ποὺ τὴν τυραννοῦν καὶ θὰ πολεμήσει στὸ πλευρὸ τῆς. Ἡ μεταφορὰ ἀπὸ τὸ πεδίο τῆς

μάχης είναι κατάλληλη και έχει νόημα. Ἡ Ἀφροδίτη ἦταν ἡ πασίγνωστη ἄμαχος θεά, πού μαζί της δὲν μπορούσε νὰ τὰ βάλει κανεῖς.¹⁰⁴ Ἐπομένως ἦταν σημαντικό νὰ ἐξασφαλιστεῖ ἡ συμμαχία της, καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς ζητᾷ ἡ ποιήτρια.

Στὸ ποίημα αὐτὸ ἡ Σαπφὼ περιγράφει μὲ πλοῦτο λεπτομερειῶν τὴν ἐμφάνιση τῆς Ἀφροδίτης μπροστὰ της. Τὸ θέμα δὲν εἶναι συμβατικὸ ἢ κοινὸ στὴν ἐλληνικὴ ποίηση· δὲν λείπουν ὥστόσο τὰ προηγούμενα καὶ τὰ παράλληλα. Στὴν Ἰλιάδα, ὅταν ὁ Ἀχιλλεύας φτάνει στὸ σημεῖο νὰ τραβήξει τὸ ξίφος τοῦ ἐναντίου τοῦ Ἀγαμέμνονα, μόνη ἡ Ἀθηνᾶ ἐμφανίζεται μπρὸς τοῦ καὶ τὸν ἀποτρέπει.¹⁰⁵ Στὴν Ὀδύσσεια ἡ Ἀθηνᾶ ἐμφανίζεται συχνὰ στὸν Ὀδυσσεύα, καὶ ὁ ποιητὴς ἀναγνωρίζει ὅτι οἱ θεοὶ δὲν παρουσιάζονται μὲ ὕλική μορφή σὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους.¹⁰⁶ Ἡ Σαπφὼ ἀφηγεῖται γιὰ τὸν ἑαυτὴ της κάτι πού ὁ Ὅμηρος λέει ὅτι συμβαίνει μόνον σὲ ὀρισμένους διαλεχτοὺς ἥρωες, καὶ δὲν ἔχουμε λόγον νὰ δυσπιστοῦμε στὰ λόγια της. Στὴν ἐμφάνιση τῆς Ἀφροδίτης πρέπει νὰ δοῦμε ἓνα γνήσιο βίωμα, ἔστω καὶ ἂν εἶναι ἀδύνατον νὰ συντονίσουμε τὸ ἐπεισόδιον μὲ τὴν ἐμπειρία τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου. Δὲν ὑπάρχει ὑπαινιγμὸς ὅτι πρόκειται γιὰ ὄνειρον· κάτι τέτοιο μάλιστα θὰ ἦταν ἀπίθανον, γιατί πραγματοποιεῖται σὲ ἀνταπόκριση μιᾶς προσευχῆς πού κάνει ἡ Σαπφὼ στὸν ξύπνιο της, ὅπως φαίνεται, καὶ νηφάλια. Ἀσφαλῶς μοιάζει περισσότερο μὲ δράμα, στὴ διάρκεια τοῦ ὁποίου κάτι ἀποκαλύπτεται μὲ ἀσυνήθιστη ἐνάργεια καὶ δύναμη. Τὸ χρυσὸ ἄρμα, τὰ σπουργίτια πού τὸ σύρουν, τὸ χαμόγελο στὸ πρόσωπο τῆς Ἀφροδίτης, ὅλα εἶναι συνδυασμένα μετὰξὺ τους μὲ ἀκρίβεια καὶ φροντίδα. Μιὰ τέτοια ἐμπειρία μὲ κανέναν τρόπο δὲν εἶναι ἀπίστευτη γιὰ μιὰ γυναῖκα πού πίστευε ἀκλόνητα στὴν ὑπαρξὴ τῆς Ἀφροδίτης καὶ περνοῦσε ὥρες ὁλόκληρες σὲ νοερὴ ἐπικοινωνία μὲ αὐτήν. Τὸ ποίημα δείχνει ὅτι ἡ Σαπφὼ πίστευε πὼς ἀπολάμβανε κάποια ἰδιαίτερη εὖνοια, καὶ τοῦτο, μὲ τὴ σειρά του, θὰ στερέωνε τὴν πεποίθησή της στὴς ἐπιφοιτήσεις τῆς θεᾶς. Δὲν εἶναι εὐκόλο, σὲ καμία περίπτωση, νὰ μποῦμε στὸν πυρήνα τοῦ θρησκευτικοῦ βιώματος, ἀλλὰ καὶ δὲν ἔχουμε

λόγους να υποθέτουμε πώς οι Έλληνες δεν πίστευαν ότι οι ίδιοι οι θεοί κάποτε τους επισκέπτονταν με την ορατή μορφή τους. Ο Πίνδαρος ισχυρίζεται ότι αντίκρισε με τα μάτια του τὸν ἥρωα Ἀλκμαίωνα στὸ δρόμο γιὰ τοὺς Δελφούς,¹⁰⁷ καὶ εἶναι δύσκολο νὰ μὴν υποψιαστοῦμε κάποιο προσωπικὸ βίωμα ὅταν ὁ ἴδιος περιγράφει τὴν ἐμφάνιση τοῦ Ποσειδῶνα στὸν Πέλοπα μέσα στὸ σκοτάδι,¹⁰⁸ ἐνῶ ὅλη ἡ Ἑλλάδα πίστευε ὅτι ὁ Φιλιππίδης εἶδε τὸν Πάνα στὸ ὄρος Κυλλήνη τῆς Ἀρκαδίας στὰ 490.¹⁰⁹ Σὲ τελευταία ἀνάλυση, λοιπόν, δὲν εἶναι περίεργο πὺ ἡ Σαπφὼ πίστευε ὅτι εἶδε τὴν Ἀφροδίτη καὶ συνομίλησαν.

Μολονότι τὸ ποίημα ἀφηγεῖται μιὰ σπάνια καὶ ἐντελῶς προσωπικὴ ἐμπειρία, δὲν ἔχει καμία ἐπισημότητα. Φυσικά, ὁ τόνος του εἶναι σοβαρὸς —ἀπόρροια τῆς παθιασμένης εἰλικρίνειάς του— ἀλλὰ τοῦ λείπει ἡ ἀπόλυτη αὐταρέσκεια πὺ συνιστᾷ τὴν οὐσία τῆς ἐπισημότητας. Ἐδῶ διακρίνεται σχεδὸν μιὰ ἰδέα εὐθυμίας, φιλικῆς διάθεσης, χαμογελαστῆς κατανόησης ἀνάμεσα στὴν Ἀφροδίτη καὶ στὴ Σαπφῶ. Τοῦτο φαίνεται στὴν ἀρχή, ἐκεῖ ὅπου ἡ Σαπφῶ ἀποκαλεῖ τὴ θεὰ *δολόπλοκον*: τὸ ἐπίθετο θὰ μπορούσε νὰ φανεῖ ἄσεμνο, ἀνάρμοστο, ἢ τουλάχιστον ἀκατάλληλο γιὰ τὴ στιγμή τῆς ἐκείνης· δὲν εἶναι ὅμως τίποτε ἀπὸ ὅλα αὐτά. Ὁ Σιμωνίδης προχωρεῖ ἀκόμη παραπέρα, ὅταν προσφωνεῖ τὸν Ἑρώτα: *σχέτλιε παῖ δολόμηδες Ἀφροδίτας* [ἄθλιο παιδί τῆς Ἀφροδίτης πὺ πλέκεις δόλους].¹¹⁰ Τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν θεῶν εἶναι γνωστά: ἡ ἀπάτη ἦταν μιὰ ἀπὸ τίς συνισταμένες τοῦ χαρακτήρα τῆς Ἀφροδίτης καὶ τοῦ Ἑρώτα. Ἐπομένως δὲν εἶναι καθόλου ἄσεμνο πὺ ἡ Σαπφῶ ἀναφέρεται σὲ αὐτὴν· ἀντίθετα, μάλιστα, θὰ λέγαμε ὅτι ἐδῶ ὑπάρχει κάποιος θαυμασμὸς: ὁ σεβασμὸς τῆς ποιήτριας γιὰ τὴ μεγαλοσύνη τῆς Ἀφροδίτης εἶναι ἀνάμιχτος μὲ θαυμασμὸ καὶ ἐκτίμηση γιὰ τὴν πονηριά της· ἡ ποιήτρια μιλά γιὰ τὴ θεὰ μὲ τὸ ἴδιο περίπου πνεῦμα καὶ τὸν ἴδιο θαυμασμὸ πὺ ἐκδηλώνει ἡ Ἀθηνᾶ γιὰ τὸν Ὀδυσσεύα:

*κερδαλέος κ' εἴη καὶ ἐπίκλοπος ὅς σε παρέλθοι
ἐν πάντεσσι δόλοισι, καὶ εἰ θεὸς ἀντιάσειε.*¹¹¹

[πονηρὸς καὶ κατεργάρης θὰ ἔαν ἐκεῖνος ποῦ θὰ σὲ ξεπερνοῦσε σὲ κάθε δόλο, ἔστω κι ἂν ὁ ἀνταγωνιστὴς σου ἦταν ἓνας θεός.]

Ἡ σχέση τῆς Σαπφῶς μὲ τὴν Ἀφροδίτη εἶναι ἀρκετὰ στενὴ, ὥστε νὰ τῆς ἐπιτρέπεται νὰ μιᾷ γι' αὐτὴν ἐλεύθερα, δίχως προσποιητὲς ἀναστολές ἢ ἀδικαιολόγητη σεμνότητα.

Αὐτὴ τὴν εἰλικρίνεια τὴν ἀνταποδίδει ἡ Ἀφροδίτη μὲ μιὰ σχεδὸν διάσκεδαστικὴ ἀνοχή: ἀφοῦ διασχίσει τὸν οὐρανὸ μὲ τὸ ἄρμα της, τὸ πρῶτο ποῦ κάνει εἶναι νὰ χαμογελάσει τῆς Σαπφῶς. Πρόκειται στ' ἀλήθεια γιὰ τὸ χαμόγελο μιᾶς θεᾶς ποῦ εἶναι πασίγνωστη ὡς κατεξοχὴν φιλομμειδής, καὶ πρέπει νὰ τὸ φανταστοῦμε μὲ ὅλη τὴ μαγεία ποῦ ὑποδηλώνει. Ὡστόσο δὲν εἶναι ἀπλῶς χαμόγελο φιλίας ἢ εὐνοίας· προοικονομεῖ αὐτὰ ποῦ μέλλει νὰ πεῖ ἡ Ἀφροδίτη ἀμέσως μετὰ. Ρωτᾷ λοιπὸν τί μπορεῖ νὰ κάνει, καὶ δηλώνει σταθερὰ ὅτι ἡ κατάσταση δὲν εἶναι καινούρια. Ἡ τριπλὴ ἐπανάληψη τοῦ δηῦτε δείχνει ὅτι ἡ θεὰ καὶ στὸ παρελθὸν εἰδοποιήθηκε γιὰ τὰ βάσανα τῆς Σαπφῶς καὶ τὴ βοήθησε καὶ τότε.¹¹² Ἔτσι καὶ τώρα θέλει νὰ μάθει τί συμβαίνει καὶ πῶς μπορεῖ νὰ βοηθήσει πάλι. Καὶ πέρα ἀπὸ αὐτό: ὅταν ρωτᾷ τὴ Σαπφῶ ποιά πρέπει νὰ ἀναγκάσει νὰ τὴν ἀγαπήσει, πρέπει νὰ ἔχει κιόλας ἔτοιμη τὴν ἀπάντηση στὸ νοῦ της. Τὸ ὅλο ἐπεισόδιο δείχνει στοργικὴ κατανόηση. Ἡ Ἀφροδίτη ξέρεи τὴ Σαπφῶ καὶ προλαμβάνει τὸ αἴτημά της. Κατόπιν, ἀλλάζοντας ξαφνικὰ διάθεση, στὴν ὅη στροφή, ὑπόσχεται τὴ βοήθειά της καὶ ὁ τόνος της γίνεται ἐντελῶς σοβαρὸς. Μετὰ τὴν ἀρχικὰ ἥρεμὴ περιπαιχτικὴ διάθεσή της, εἶναι τώρα ἔτοιμη νὰ συμπαρασταθεῖ καὶ γνωρίζει τί χρειάζεται ἡ Σαπφῶ. Μιᾷ μὲ πλήρη συνείδηση τῆς δυνάμεώς της, ποῦ μπορεῖ νὰ ὑποτάξει ὅποιαδήποτε, ἀκόμη καὶ παρὰ τὴ θέλησή της (κωὺ κε θέλοισα), καὶ νὰ τὴ φέρει στὰ νερὰ τῆς Σαπφῶς. Ἔτσι, ἡ Σαπφῶ καταλήγοντας στρέφεται ἀπὸ τὴν ἀνάμνηση τῆς παλαιᾶς ἐπίσκεψής στὴν τωρινὴ δοκιμασία καὶ μιᾷ μὲ ἀπροσποίητη ἀπλότητα, εἰλικρίνεια καὶ ἀνεπιφύλακτὴ ἐμπιστοσύνη στὴ βοήθεια τῆς θεᾶς. Στὴν ἀσυνήθιστὴ αὐτὴ σκηνὴ ποῦ παίζεται ἀνάμεσα σὲ μιὰ θεὰ καὶ σὲ μιὰ θνητὴ, μὲ τίς ἀναφορὰς σὲ παλαιὰς ὑποσχέσεις

και σε σημερινές ανάγκες, ή Σαπφώ επισημαίνει τις αλλαγές διαθέσεων και τις αποτυπώνει με λόγια που πηγαίνουν ίσια στο στόχο και τον πετυχαίνουν. Οί σχέσεις της με την 'Αφροδίτη μπορεί να μην είναι στενά θρησκευτικές, όποιο νόημα και αν δώσουμε στον όρο· ωστόσο κανένας αρχαίος "Έλληνας δεν θα άμφισβητούσε τη σοβαρότητά τους. 'Η Σαπφώ μιλά για τη θεά που, διαμέσου του έρωτα, κυβερνά τη ζωή της, και ξέρει πόσα της όφείλει.

Τό ποίημα αυτό φωτίζει τη μέθοδο γραφής της Σαπφώς. Δεν μάς λέει τίποτε για την έκταση ή για τη δομή άλλων ποιημάτων, γιατί αυτά μπορεί θαυμάσια να διαφέρουν από τό προκείμενο, που έχει τον τύπο προσευχής και πρέπει να πληροί συγκεκριμένες προϋποθέσεις. Και έτσι όμως μπορεί να χρησιμεύσει ως μαρτυρία για την τεχνική της σύνθεσης και να όδηγήσει σε όρισμένα συμπεράσματα. Πρώτον, παρουσιάζει μια μορφική ισορροπία. Και οί έξωτερικοί αλλά και οί έσωτερικοί όροι μιας προσευχής τηρούνται κανονικά. Στην «έπίκληση» άφιερώνεται μια πλήρης στροφή, ή αρχική· στην «παράκληση», μια πλήρης στροφή, ή τελική· ή «δικαίωση» καταλαμβάνει τον ενδιάμεσο χώρο. 'Η επίκληση εισάγει τό θέμα του άγχους της Σαπφώς (άσαισι, όνίαισι), ενώ ή παράκληση ξαναπιάνει τό ίδιο θέμα (χαλέπαν μερίμναν). Στην έναρξη ή θεά παρακαλείται να μή δαμάσει τον θύμον της Σαπφώς· στο τέλος ή Σαπφώ παρακαλεί να της δοθεί ό,τι λαχταρά ό θύμος της. 'Η λέξη είναι βαρυσήμαντη και, θα λέγαμε, κεντρική. Είναι τό πνεύμα που κρατά τη Σαπφώ ζωντανή, και για χάρη του αυτή παλεύει. Δεύτερο, ή δικαίωση περιορίζεται ούσιαστικά σε μια μόνη πρόταση, με άνάπαυλες βέβαια που προσθέτουν ποικιλία, αλλά χωρίς καμία πλήρη διακοπή σε όποιοδήποτε σημείο. Τό προηγούμενο δράμα της 'Αφροδίτης είναι μία και μοναδική μνήμη και έμπειρία, και ή Σαπφώ την παρουσιάζει ως μια ένότητα. 'Αρχίζει με μια προσευχή της Σαπφώς και τελειώνει με τά λόγια της 'Αφροδίτης· από τη μεγαλοπρέπεια του 'Ολύμπου περνά σε μια γήινη σκηνή· έπειτα μετακινείται από τό στοργικό

πείραγμα στην επίσημη υπόσχεση. Οί άλλαγες αυτές πηγάζουν με τόση φυσικότητα από τη συγκεκριμένη κατάσταση, που περνούν σχεδόν απαρατήρητες, και μόνο στο τέλος νιώθουμε πόσες και πόσο ποικίλες νότες έχουν ακουστεί, και πόσο άβιαστα έγινε το πέραςμα από τη μιὰ στην ἄλλη. Τρίτο, ἂν καὶ ἡ σαπφική στροφή δίνει στο ποίημα τὴν ἐσωτερικὴ τῆς ρυθμικὴ κίνηση, οἱ προτάσεις κυλοῦν με φορά σχεδόν ἀντίρροπη πρὸς τὴν κανονικὴ ἐξέλιξη τοῦ ποιήματος. Πλήρης διακοπὴ ὑπάρχει μόνο στο τέλος τῆς πρώτης, τῆς ἑκτῆς καὶ τῆς τελευταίας στροφῆς — δηλαδή στο τέλος τῆς ἐπίκλησης, τῆς δικαίωσης καὶ τῆς παράκλησης· οἱ ὑπολοίπες στροφές ἐνοποιοῦνται χάρι στα περάσματα ἀπὸ τὴ μιὰ στὴν ἄλλη. "Όταν μιὰ μικρότερη φραστικὴ ἐνότητα καταλαμβάνει μόνη τῆς ὁλόκληρῃ γραμμῇ (λ.χ.: *μειδιαίσαισ' ἄθανάτωι προσώπῳ*), ἡ ὑπογραμμισμένη σπουδαιότητά τῆς τραβᾷ ἀμέσως τὴν προσοχή μας. "Όταν ὁ ρυθμὸς ἑνὸς στίχου ταιριάζει ἀπολύτως με τὸ ρυθμὸ κάποιου ἄλλου, π.χ. ὁ στίχος: καὶ γὰρ αἱ φεύγει, ταχέως διώξει, με τὸ στίχο: αἱ δὲ μὴ φίλει, ταχέως φιλήσει, αἰσθανόμαστε ὅτι οἱ δύο ὑποσχέσεις εἶναι ἄλλὰ καὶ παρουσιάζονται παράλληλες. Μποροῦμε νὰ ἀμφιβάλλουμε ἂν ἡ Σαπφὼ δούλευε πάντοτε με τὸν ἴδιο τρόπο· ὥστόσο, ἀπὸ αὐτὸ τὸ παράδειγμα μποροῦμε νὰ ἐκτιμήσουμε πόσο ἀπόλυτα ἔλεγε τὴν τεχνικὴ τῆς καὶ πόσο ἐπιδέξια τὴν ἔθεσε στὴν ὑπηρεσίᾳ τῶν δυνατῶν συγκινήσεών τῆς καὶ τῆς νηφάλιας παρατήρησής τους.